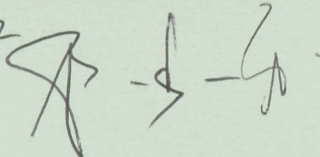

Historische Kring Bemmel

Jaargang 7, nr.2
Mei 1997

1754-122

Historische Kring Bemmelse

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 7 no 2.

Inhoudsopgave:

Een woord van de voorzitter	1
Oproep documentatiecentrum	2
Hagelslag in de tabak in 1808	3
Rondleiding Het Ambacht Haalderen	6
Een oude foto (8)	6
In Ressen stond een huis	8
De Spijkers te Ressen	13
In Bemmelse staat een huis (15)	16
Straatnamen in Bemmelse, Ressen en Haalderen (7)	19
Een krantenknipsel (18)	20
"Uut de ouwe deus" (18)	21
Verleden tijd - Archeologie in Bemmelse (10)	22
Ploeg en eg	24
Historische landbouwtechniek	33
Geschiedenis in tabak	34
De ledenenquête	41
Informatie over archieven	42
Agenda	43
Boeken	44
Colofon	

Kopij volgende nummer:

Dit is de achttiende uitgave van het kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer begin oktober 1997 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum van inleveren willen wij graag 10 september 1997 aanhouden.

Een woord van de voorzitter

"Een nieuwe lente, een nieuw geluid!" Deze gevleugelde woorden van Gorter keren jaarlijks terug in reclame-uitingen om de gunst van de consument. Nieuwe voorjaarsklanken, de frisse voorjaarsmode, een nieuwe haarcoupe, een nieuw ditje of datje; eigenlijk is 't allemaal "oude wijn in nieuwe zakken" (naar Mattheus). Of tóch niet?

Enige tijd geleden -het was al wel mooi weer maar nog geen lente- stond er een artikel in De Krant met betrekking tot de verbouwing van het voormalige koetshuis (pand Roelofs) bij "Brugdijk". Deze verbouwing vormde voor verschillende raads- en commissieleden, van CDA, VVD en D'66, de aanleiding zich negatief uit te laten over hoe in Bemmelen met het gemeentelijk cultuurgoed wordt omgesprongen. De burgemeester deed de zaak af met de opmerking dat de welstandscommissie er naar heeft gekeken; de Bemmelse bestuurders moeten zich hier niet mee bezig houden. Maar wat staat ons te wachten als -bijvoorbeeld- over enige tijd de gemeente "Brugdijk" of "De Kinkelenburg" verlaat en deze monumenten commercieel verhuurt of verkoopt en de bestuurders doen niets?

De welstandscommissie, waar de burgemeester over spreekt, is een ingehuurd extern deskundige van het Gelders Genootschap die -op aanvraag- een advies uitbrengt. Ondanks de deskundigheid was de discussie toch een aanleiding voor de VVD-vertegenwoordiger om vraagtekens te zetten bij de kwaliteit van deze welstandscommissie. Volgens hem moet een groep mensen zich bezig gaan houden met cultuurbehoud, dat zou de oplossing zijn. Een nieuw geluid, dit voorjaar?

De kring ijvert al jaren voor de instelling van een gemeentelijke monumentencommissie, die het college van B&W gevraagd en ongevraagd advies geeft ten aanzien van cultuurbehoud en -beheer (inzake archeologie, natuurhistorie en monumenten). Ook de kring heeft kritiek op het inhuren van externe expertise die zich alleen maar beperkt tot het verstrekken van adviezen op aanvraag en het ontbreken, gezien de fysieke afstand, van ongevraagde adviezen. Het Gelders Genootschap is niet bij machte lokale ontwikkelingen nauwge-

zet te volgen. Helemaal nieuw is de roep om een gemeentelijke monumentencommissie dus niet, maar nu de politiek zich zo roert... de tijd zal het leren.

Nieuwe geluiden treft u in ieder geval wel aan in deze nieuwe uitgave van ons kringblad. Ditmaal werkten namelijk enkele niet-bestuursleden mee aan de totstandkoming van het blad: de heer J. Wessel-Jansen schreef het artikel "De Spijkers in Ressen". De familie Quint-Geurts heeft veel speurwerk verricht voor het artikel "In Ressen stond een huis" en de heer A. Stuart heeft, in aansluiting op zijn bijdrage aan de voorlaatste thema-avond, nog een artikel geschreven over de tabaksteelt in de Over-Betuwe. Tevens is dit de eerste keer in de historie van ons kringblad dat wij een afbeelding in kleur opnemen. U leest er alles over in het artikel "Verleden Tijd". Dit alles, gevoegd bij de bijdragen van de afzonderlijke bestuursleden, zorgt voor weer een lezenswaardig kringblad. Ik hoop dat het u, de leden, aanmoedigt ook eens een bijdrage te leveren en wens u allen veel leesplezier.

Marc Kocken

Oproep documentatiecentrum

Op ons documentatiecentrum op de zolder van "Brugdijk" stapelt het werk zich de laatste tijd zowel letterlijk als figuurlijk behoorlijk op. Hulp is dringend gewenst. Om die reden doet het bestuur weer eens een beroep op degenen onder de leden die nog over enige vrije tijd beschikken. Kom eens (vrijblijvend) kijken op een van de komende dinsdagochtenden of laat u informeren door Maria Janssen. Het bestuur is overtuigd van het grote belang van een goed opgezet en bijgewerkt documentatiecentrum. Wij hopen bij het realiseren daarvan ook zo nu en dan op uw medewerking te mogen rekenen.

Het bestuur

Hagelslag in de tabak in 1808

Op 7 augustus 1808 vindt er in de Over-Betuwe een hevig onweer plaats, dat gepaard gaat met een enorme hagelbui. De gevolgen van deze hagelbui voor het gewas op de velden is zo groot, dat de schout en buurmeesters van Herwen en Aerdt en Pannerden (toen een onderdeel van het schoutambt Overbetuwe) terstond de onderstaande brief naar de ambtman George van Randwijk stuurde¹.

*Schout, buurmeesteren van Herwen en Aerdt en Pannerden
aan
De heer George Graaff van Randwijk*

Mijn Heer!

De schout en buurmeesteren kunnen niet nalaten om U te berigten den toestand van het schromelijke onweder en daarop gevolg dezès schrikkelijken hagelschlag in de avond van den 7 augustus is voorgevallen waardoor aan veele huizen in Herwen en Aerdt door de schrikkelijke groote hagelsteen en niet alleen de glazen zijn ingeslagen maar aan de inwoonders grooten schrik en vrees veroorzaakte zodanig dat men zig voorstelden dat de wereld zoude vergaan en is van dit gevolg geweest dat veele armen dagloonders inorme schaden aen den tabak geleden hebben alsmede veele schaeden aan de te veld staende koornvrugten is geschied waar van wij tevens hier bij aan U overgeven eene zeer betmoedige beden dat het U behage moge om het daarheen te reguleren dat deeze ongelukkige in het een of andere lenige remissie bekomen.

Mijn Heer!

*U onderdanige en
gehoorzame dienaar
C. Verhoeven namens de buurmeesteren*

De ambtman reageert al op 11 augustus door een gedetailleerd verslag te vragen omtrent de geleden schade. Hij wenst twee lijsten, één lijst met een opgave van ingezetenen die door de ramp in staat van armoede geraakt zijn, met daarbij aangegeven hoe groot die schade is en waaraan geleden, en een lijst met een opgave van

ingezetenen die, dan wel niet in staat van armoede zijn gebracht, maar toch achterop geraakt zijn door de geleden schade. Dat niet iedere schout daar even snel op reageert blijkt als de ambtman op 23 december de schout en buurmeesters van Bemmél nog moet aanmanen om de opgave van de schade in te leveren.

Het overzicht van de schaden in de verschillende kerspelen blijkt uiteindelijk als volgt te zijn:

	schade van in staat van armoede geraakte inwoners	schade van ernstig achterop geraakte inwoners
Herwen	1424	3317
Aardt	714	2100
Pannerden	736	1503
Angeren		1296
Doornenburg		678
Gendt	725	4899
Erlecom		540
Bemmél		4230
Doornik	178	95
Lendt	840	240

Uit dit overzicht blijkt dat niemand in Bemmél in staat van armoede is geraakt (of heeft de schout niet de moeite genomen om dit te melden?). Zo te zien heeft men in vergelijking met andere kerspelen wel veel schade geleden.

Lijst Bemmél:

Wed. H. Smits	tabak en koren	240
H. Peters	tabak en koren	375
B. Kuster	tabak en veldgewas	263
M. Vestrijff	tabak en veldgewas	231
Wed. J. Huisman	tabak en veldgewas	173
J. Polman	tabak en veldgewas	173
Jac. Hendriks	tabak en veldgewas	131
W. de Logt	tabak	140

Janus Alofs	tabak	161
H. Termeer	tabak	359
H. van Lem	tabak	30
J. Teunissen	veldgewas	4
T. Jansen	veldgewas	62
G. Burgers	tabak	113
J. Jansen	veldvruchten	5
N. Janssen	tabak	18
G. Buurman	veldgewas	15
G. Roelofs	tabak	40
J. Hendriks	tabak en veldvruchten	147
G. van Dieden	veldgewas	100
J. Berns	veldgewas	5
P. Hugén	veldvruchten	25
Jan Brands	tabak en veldvruchten	55
G. Bloem	tabak	50
Seb. Arts	tabak en veldvruchten	103
Jurrien Wannet	veldvruchten	3
A. Wieland	tabak	122
D. Berns	tabak	104
Egb. Janssen	koren	90
H. Huisman	tabak	80
H. Rikken	veldvruchten	12
J. Goris, A. Freriks	tabak en veldgewas	151
J. Nas	veldgewas	30
D. Janssen	tabak	50
G. van Oppenraay	veldgewas	90
E. Burgers	tabak	15
H. van Oppenraay	veldgewas	35
L. van Alphen, Uutzelaar	veldgewas	300
L. van Alphen, D. Derksen	veldgewas	50
L. van Alphen	veldgewas	70
L. v. Alphen, M. v.d. Kemp	veldgewas	10
		4230

Uit dit overzicht blijkt dat 24 van de 41 bedrijven (bijna 60%) die schade hadden, tabak verbouwden. Dit is ca 1/5 deel van alle tabakstellers van dat moment: in het jaar 1812 waren er namelijk 113

tabakstelers². Of de getroffen en op een of andere manier schadeloos gesteld zijn dan wel geen of minder pacht hoefden te betalen, is helaas niet terug te vinden. Gezien de reactie van de ambtman ligt dit wel in de lijn der verwachtingen.

Adri Stuart

Noten:

1 Zie archief Polderdistrict Overbetuwe, inv. nr. 1383.

2 Zie H.K. Roessingh: Inlandse tabak, pag 549.

Rondleiding Het Ambacht Haalderen

Bij dit kringblad treft u een uitnodiging aan voor een rondleiding bij "Het Ambacht Haalderen". Denkt u eraan dat, als u hieraan wilt deelnemen, u zich vóór 24 mei a.s. moet aanmelden bij onze secretaris?

Het bestuur

Een oude foto

Voor de rubriek "Een oude foto" kregen we van de heer Hans Stofels de hiernaast afgedrukte afbeelding uit 1942.

Een groep personeelsleden van het distributiekantoor poseerde voor de deur van een café. Volgens onze informatie was het kantoor gevestigd in een zaaltje van café Bouwman, dat destijds gelegen was naast het toenmalige gemeentehuis, ongeveer op de plaats waar nu de Van Ambestraat loopt.

Ondanks naspeuringen zijn we er niet in geslaagd om van alle personen de namen te achterhalen.

Op de foto vanaf links: onbekende man, Mientje Schaeffer, Leida Koenders, onbekende man, Sibilla Stoffels, onbekende vrouw, mej. Derksen. Zittend: de dames Stevens, Van Kerkhof en Knipping. Op het bord rechts naast de deur is vaag te onderscheiden: "distributiekantoor geopend".

Wie kan ons meer vertellen over de tekst op de borden naast de deur, de andere, tot nu toe onbekende, personen op deze foto en het distributiekantoor?

Maria Janssen

In Ressen stond een huis

Soms kom je op bezoek bij iemand en dan valt je oog op een ingelijste foto aan de muur. Dat overkwam onze penningmeester, die een kalender afleverde bij mevrouw Geurts in Bemmelen.

Dit huis heeft gestaan in Ressen aan de Hoeksehofstraat, nummers 5 en 7. Tot het begin van de jaren vijftig was dit Spoorstraat 44 (in die dagen liep de Spoorstraat - nu Stationsstraat - nog rechtdoor omdat de A52 nog niet was aangelegd). Het huis droeg de naam "De Roskam". Deze naam kwam waarschijnlijk van een herberg, die "De Roskam" heette en die nog een tijdlang als een bouwvallige schuur achter de woning heeft gestaan. Hoe oud de oorspronkelijke herberg was, is niet meer na te gaan.

De familie Breunissen, eigenaar van het pand, woonde op de boerderij "Huize de Hoek". In "De Roskam" woonde de familie Van de Pol. Voor die tijd woonde daar de familie Baars.

Meneer Baars was getrouwd met juffrouw Rijnberg. Zij was onderwijzeres aan een school in Valburg. Daar reisde ze per trein dagelijks heen. Ze stapte in op station Ressen-Bemmel en kon in Valburg weer uitstappen. Toen haar twee kinderen groot genoeg waren om naar school te gaan, nam ze die dagelijks mee in de trein naar Valburg. De familie Baars is later in Elden gaan wonen.

Na het overlijden van mevrouw Breunissen, die op "De Hoek" woonde, werd de heer Olie uit Amsterdam eigenaar van het geheel. De familie Van de Pol ging op de boerderij wonen als pachtboer. "De Roskam" werd verbouwd tot een dubbele arbeiderswoning voor mensen, die op "De Hoek" werkten.

In 1941 kwam Herman Geurts met zijn vrouw op "De Roskam" te wonen. Hij was toen al een aantal jaren knecht op "De Hoek". Niet lang daarna, toen het achterhuis was verbouwd tot tweede woning, kwam zijn broer Job Geurts, die ook als knecht op "De Hoek" werkte, in "De Roskam" wonen.

In het gezin van Herman Geurts zijn 8 kinderen geboren en in het gezin van Job 7. In totaal liepen er bij "De Roskam" dus 15 kinderen rond. Daarom noemde men het daar wel "Het woelige hoekje". De dag begon er al vroeg. Om half vijf 's morgens was iedereen uit de veren en in de zomermaanden nog vroeger. De kinderen moesten, voor ze naar school gingen allerlei karweitjes opknappen op de boerderij. Deze kinderarbeid werd als normaal ervaren. "Het hoorde erbij".

Het was ook nogal behelpen in die tijd. Het duurde tot 1967 voor er waterleiding werd aangelegd en tot die tijd werd het water uit een pomp gebruikt. Dat was uitstekend water, maar doordat het sterk ijzerhoudend was en er bruin uitzag, werd de was gedaan met water uit de Zeeg. Dat was veel helderder.

Er gebeurde zo van alles in "Het woelige hoekje". Eens sloeg een paard, dat voor een kar was gespannen, op hol en dook met wagen en al tussen het woonhuis en de schuur door. Omdat het daar eigenlijk te nauw was, werd normaal altijd om het huis heen gereden.

Maar een op hol geslagen paard doet rare dingen. De wagen schraapte met de uiteinden van de assen de muur van de schuur en het is een wonder, dat van al die rondlopende kinderen niemand ietsel opliep.

Op een dag werd er een kind gedoopt. Op die zondagmiddag kwam dominee Rentink het gezin feliciteren. Hij reed op zijn fiets het erf op en zag de waslijndraad niet. Daar reed hij met zijn hoofd tegenaan en hij verloor zijn hoed. Dat was zo'n komisch gezicht, dat zoon Henk bijna niet meer bijkwam van het lachen. Vader Geurts gaf zijn zoon echter een stevige uitbrander. Het gaf geen pas om de dominee uit te lachen...

Dat respect voor anderen zat er diep in. Als er op de boerderij op het veld gewerkt werd en de knechten of hun kinderen stonden even met elkaar te praten, moesten ze gebukt blijven staan want anders zou de boer op afstand kunnen zien, dat ze niet doorwerkten...

Toen vader Herman Geurts eens op een zondag in zijn rolstoel bij de kerk de boer tegen kwam, maakte hij in zijn rolstoel, terwijl hij de pet afzette, nog een diepe buiging. Zoon Pim, die hem voortduwde werd daar boos over. Door het zware boerenwerk was vader in de rolstoel terecht gekomen en dan nog zo onderdanig zijn!

Toen in 1949 Bart van Beek uit het stationskoffiehuis overleed, werd hij als laatste nog met een koets naar zijn laatste rustplaats gereden. Langs de gehele route werden de luiken gesloten, zodat niemand vanuit het huis de stoet kon bekijken. Maar kinderen zijn nieuwsgierig. De kinderen van "De Roskam" stonden in de schuur, omdat daar geen luiken voor de ramen waren. Van daaruit vergaapten ze zich aan de prachtige koets met de paarden er voor, met zwarte pluimen op het hoofdstel en een zwart kleed over de rug...

Job Geurts ging eind jaren '40 werken bij de familie Barten op "De Kleine Boel", maar bleef wonen in "De Roskam". In 1953 werd de Montgommerydijk aangelegd, waaraan Job anderhalf jaar gewerkt heeft. Eind 1954 is hij gaan werken op de boerderij van Hofs in Oosterhout.

In 1965 ging de familie Stoffelen op "De Roskam" wonen. De heer Stoffelen was als chauffeur werkzaam bij de inmiddels op "Huize de Hoek" wonende Roelofsen.

De familie Van de Pol was toen al van "Huize de Hoek" vertrokken naar een nieuwgebouwde boerderij "Het Zuiderveld", waarin momenteel de stoffeerderij van Van Olderen is gevestigd. Herman Geurts bleef werken bij Van de Pol. Zelfs toen hij zich in een rolstoel moest verplaatsen ging hij daar nog heen. Inmiddels was de A52 klaar en moest hij dus over het viaduct. Zijn kinderen duwden hem nog iedere morgen de steile helling van het viaduct op.

Omdat er van de gezinnen, die in "De Roskam" woonden, vrijwel niemand meer op boerderij "De Hoek" werkte - de meeste kinderen zochten werk buiten de agrarische sector - kwam bij de heer Roelofsen het idee op om het huis af te breken en er een bungalow te bouwen. Zijn zoon zou op de boerderij blijven. De bewoners werd de huur opgezegd en in 1975 vertrok de familie Stoffelen en twee jaar later de familie Geurts. "De Roskam" werd afgebroken. Door overlijden van de heer Roelofsen werd de geplande bungalow echter niet gebouwd. Momenteel woont Johan Roelofsen op "De Hoek", waar hij het bedrijf van zijn vader voortzet.

Het is vooral de familie Quint-Geurts geweest, die erg veel wist te vertellen over de tijd in "De woelige hoek" en die veel jaartallen en andere gegevens heeft nagetrokken. Zonder hun inspanning zou het verhaal niet geworden zijn wat het nu is. Daarvoor hartelijk dank.

Joop Verburg

Op de volgende pagina van dit kringblad is een gedeelte van de kadasterkaart van Ressen uit 1832 opgenomen. De kaart waaruit dit fragment komt, is een van de negentien kaarten van de Kadastrale Atlas waaraan momenteel door leden van de kring wordt gewerkt. In het midden bovenin staat de, in het bovenstaande artikel vermelde, herberg "De Roskam" aangegeven. Ter orientatie: de weg aan de rechterzijde is de huidige Ressensestraat. Ongeveer in het midden van de kaart staat een pand met de naam "Spieker". Daarover gaat het hiernavolgende artikel "De Spijkers te Ressen".

De Spijkers te Ressen

Erfenis van het verleden

Ressen is eeuwenlang het dorp van Vedastus geweest. Als Clovis de Alemannen bij Zülpich overwonnen heeft met "hulp van de God der Christenen", die zijn gemalin Clothilde beleed, vervult hij zijn belofte voor de slag gedaan en laat zich te Reims door bisschop Remigius dopen. Dat leerden wij uit onze Vaderlandse Geschiedenisboekjes.

Op zijn terugtocht van Zülpich naar Reims komt hij door de stad Toul, waar hij de bisschop vraagt hem een priester mee te geven om hem in te wijden in de Christelijke leer. De bisschop wijst hem zijn geleerde, vrome en invloedrijke medewerker, de priester Vedastus, toe.

Vedastus schijnt een diepe indruk op Clovis gemaakt te hebben, getuige de moeilijke opdracht, waarvoor de vorst hem bij de aartsbisschop van Reims voordroeg: het herstel van het bisdom dat in het gebied lag, dat de Franken een tijdlang als centrum van heerschappij hadden gekozen en waar zij het vroegere Christendom hadden laten wegwijnen.

Het gebied van de Keltische stam der Atobaten, naar wie Atrecht heet, het bisdom Atrecht, is door Vedastus weer tot grote bloei gebracht (tegenwoordige benaming: Arras in Noord-West-Frankrijk).

Het is merkwaardig, dat in de schenkingsbrief van Theoderich de eerste, koning van Neustrië en Bourgondië, bij de opsomming van de goederen, die hij "op goddelijke ingeving" had verleend aan de monniken van het klooster, waar Vedastus met zijn lichaam rust, al spoedig Batua verschijnt en daarbij op de eerste plaats Ressen. Op Ressen volgt Wolferen met kapel en Rothem, waarschijnlijk de Rode Toren bij Driel.

Met Ressen is hier blijkbaar in eerste instantie de Kerkenhof bedoeld. Het Koningsland Rexna werd toen kerkeland om naderhand het kerkdorp van St. Vedastus of St. Vaast te worden.

Het is merkwaardig, dat er bij Ressen niet over een dubbel hof gesproken wordt, zoals bij Wolferen en Rothem. Het vermoeden lijkt gewettigd, volgens wijlen Dr. J. Wolters, dat de Kerkenhof er alleen als Koningshof was, waartoe vermoedelijk wel een priester en een kapel behoorden, maar zonder dat voor deze capellanus een eigen hoevebezit was afgezonderd. Waarschijnlijk is dit goed zo groot geweest, dat hieraan geen behoefte bestond.

Het lijkt duidelijk, dat Ressen toen reeds beheer had over heel het goederenbezit van Atrecht in de Betuwe. We zien dus, dat kerk en kerkegoederen aan een verre en vreemde abdij worden gegeven, opdat deze van de inkomsten daaruit kan leven, als ze maar zorgt voor het noodzakelijke onderhoud van de kerk en de priester. Atrecht stelde een hofmeier aan in Ressen, wiens taak het was de belastingen voor de abdij te innen. In een agrarische gemeenschap gebeurde dat in natura: de zogenaamde tienden.

En hier belanden we bij het begrip "Spijkers". In het latijn Spicare, in het Duits Speichern: opslaan, verzamelen. In de tegenwoordige computertaal komt ook de uitdrukking "speicheren" voor, het opslaan van gegevens.

Er bestonden drie soorten tienden:

1. De grote of grove tiend.
2. De smalle tiend.
3. De krijtende tiend.

Om met de laatste te beginnen: al het jongvee: lammeren, biggen, kalveren, pluimvee, enz. hoorden hiertoe en zo moest er van elke tien lammeren één afgedragen worden aan de hofmeier.

Tot de grove tiend behoorden de akkerbouwgewassen, tot de smalle tiend de kleinere veldgewassen. Van elke tien garven koren was er één voor de hofmeier, wiens beloning een pond per jaar bedroeg. Van al wat de aarde voortbracht moest een tiende gedeelte afgedragen worden, wat de hofmeier vervolgens opsloeg in de Spijkers. Hij verzilverde de opbrengst en stuurde die naar de abdij van Atrecht.

Het is waarschijnlijk, dat er drie Spijkers gestaan hebben, pal tegenover de Kerkenhof aan de Woerdsestraat. De voornaamste stond tegenover de Slenkweg, waar de grond nog steeds bezaaid is met puinresten. Op een oude plattegrond is het oorspronkelijke gebouw aangegeven met vast daaraan een toren. Veelal waren deze gebouwen versterkt om beroving tegen te gaan. In 1880 wordt in een oude akte gesproken over "het Spijkerse Weidje". Dan volgen de maten en de vermelding van een afgebroken ruïne.

Een ander aardig gegeven is de volgende regel in een overdrachtsacte: *"Een perceel, vroeger eene hofstede "Lakshof of het Spijker" genaamd, bouwland "het Spijkerse Land" genaamd en "het Spijkerse Weidje" te zamen groot vijf hektaren zestien roeden tachtig ellen en zulks met alle rechten enz.,enz."* Ook blijkt er in 1880 nog *"achtien roeden en zeventig ellen bosch"* bij te liggen.

De overdracht vindt dan plaats van Willem Jansen, landbouwer wonende te Elst op de Keulenhof, naar Anna Hendrika Breunissen, weduwe van de heer Arend Willem Jansen, landbouwster, wonende te Ressen, ten overstaan van notaris Cornelis Francken te Elst.

"Lakshof of het Spijker", zo staat er. Dit intrigeerde mij. Zou de naam "Lakshof" iets te maken gehad hebben met een lakzegel als bewijs, dat aan de tiendenverplichting was voldaan?

De al eerder aangehaalde Dr. J. Wolters uit Nijmegen, waaraan vele gegevens in dit artikel uit het verre verleden ontleend zijn, meende te moeten veronderstellen, dat de naam "Lacks" waarschijnlijk uit de Kleefse periode van Ressen (1167 - 1368) zou stammen. Lacks is het Duitse woord voor zalm. Het recht op de rivier, waar de gevangen zalm eveneens als tiend afgedragen moest worden aan de hofmeier.

Er bevindt zich in het Rijksarchief te den Haag een zegel aan een charter van Gelderland (Doornik) uit 1519. Dit zegel is van Arndt Janssen Jr. te Ressen. Dezelfde zegelaar wordt vermeld in een werk van Van de Raedt *Sceaux armorials* (van Nederland en omliggende landen). Daar staat Arndt Jansz, ook wel Jans of Jansen, richter te

Ressen, Doornik in 1519. In 1595 zegelt Willem Jansen met hetzelfde wapen, vermeerderd met een vijfblad rechts in het hoofd: een bijteken, vaak voor een zoon of lijn bestemd.

Gegevens over de vele middeleeuwse kerspels zijn jammer genoeg erg schaars. Zeker is, dat de Spijkers omstreeks die tijd reeds allodiaal zijn en dus geen leengoederen.

Eeuwenlang zijn de Spijkers van geslacht op geslacht doorgegeven en altijd met de mededeling erbij: "Ze mogen nooit verkocht worden". Dit om de eeuwenoude band met het dorp van Sint Vaast te bekrachtigen. De tijden van voor- en tegenspoed, waar elk geslacht mee te maken heeft gehad, zijn door deze handelwijze en met hulp van Boven aan de Spijkers voorbij gegaan.

De gronden "Het Spijker" zijn als allodiaal bezit vanuit de grijze middeleeuwen tot ons gekomen. Een uitzonderlijk stempel drukt op deze historische grond van wellicht het oudste bewoningsgebied van Over-Betuwe, Rexna, plaats der Koningen.

J. Wessel-Jansen

In Bemmeler staat een huis

Huize Wilberma

Als je over een huis spreekt, gaat het verhaal allereerst over mensen. De stenen hebben alleen maar gediend om de mensen te huisvesten. Momenteel wonen er de zussen Mientje, Doortje en Maria en broer Ad Janssen, die samen met hun broers Jan, Joop, Paul en Hennie eigenaren waren van "Het Wapen van Bemmeler" en nog eigenaren zijn van het winkelcentrum, exclusief de Rabo-bank.

Het huis werd gebouwd in 1884 door aannemersbedrijf Van 't Hulle-naar. Naast dat huis, ongeveer daar, waar nu de dierenspeciaalzaak "De Bok" is gevestigd, stond de bakkerij annex café, oorspronkelijk eigendom van de familie Van Oppenraay, die door vererving en aan-

koop in handen was gekomen van de familie Van der Sandt. Dochter Wilhelmina Adriana van der Sandt trouwde in 1884 met Johannes Hendrikus (Hent) Janssen (vanaf 1667 hebben alle Janssens de doopnaam Hendrikus, een naam die in de loop der jaren verbasterde tot Hent, Harrie, Hennie en Harco). Het jonge paar ging bij bakkerij en café wonen en haar ouders trokken in het nieuwgebouwde huis.

Uit "Bommel in oude ansichten": rechts de bakkerij annex café van Hent Janssen.

Hent Janssen kwam uit Ressen van de boerderij "De Oudenhof", die na de dood van zijn vader werd verkocht, waarna de erfenis werd verdeeld. Eén der broers, Koenradus Janssen - van Rossum heeft in de tweede helft van de negentiende eeuw op "Huize Bommel" gewoond.

De schoonmoeder van Hent Janssen, Everdina van der Sandt-Peters, is twee keer hertrouwd en woonde daar, in wat later dus huize "Wilberma" genoemd zou worden, tot zij overleed in 1889. Haar derde man, Petrus Jacobus Hendriks bleef er wonen, samen met een broer van Hent Janssen, die ongetrouwd was. Hendriks overleed in 1897. Daarna werd het huis verhuurd aan de familie Bell-van Bunge.

Hent Janssen, de bakker en caféhouder, had zes dochters en één zoon. Hij overleed in 1906 en zijn vrouw in 1919. Drie van de dochters, Wilhelmina, Bertha en Maria gingen in het inmiddels leeggeko- men huis wonen en gaven het huis een naam, die afgeleid was van hun voornamen: "Wil-Ber-Ma". Twee andere dochters van Hent waren inmiddels overleden en één dochter was in het klooster getreden.

Van de familie Janssen kregen we deze foto van het huis Wilberma.

De zoon van Hent, Henricus Engelbertus (Harrie) Janssen bleef wonen bij de zaak. Hij trouwde in 1924 met Theodora Catharina Schellings. Uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren. Eén daarvan overleed in de oorlog door een verkeersongeval. Zoon Hennie overleed in 1993.

Direct na de oorlog werd de in de strijd verwoeste bakkerij met de daarbij behorende grond door de gemeente onteigend. Men had ruimte nodig voor de aanleg van de Dr. Poellstraat ter ontsluiting van de nieuwbouwwijk "De Klappenburg".

Aan de overkant van de straat liet Harrie in 1949 een nieuw pand bouwen, waarin een bakkerij, een kruidenierswinkel en een café annex horecazaal onder de naam "Het Wapen van Bommel". Hij ging met zijn kinderen boven de zaak wonen. In de volksmond leefde de naam "Het Wapen van Bommel" nauwelijks en de meeste mensen spraken van "Zaal Janssen". Harrie overleed in 1967.

In 1979 verhuisden de meeste van zijn dochters en zonen naar het daarvoor eerst grondig gerestaureerde huize "Wilberma", waar zij nu dus nog steeds wonen. De broers Jan en Joop woonden reeds aan de Teselaar. Alleen Paul bleef boven "Het Wapen" wonen.

In 1996 werd het pand voor de (voorlopig) laatste keer grondig opgeknapt. En zo blijft dit oude pand uit 1884 met zijn uitstraling als herenhuis voor Bommel in goede staat bewaard.

Joop Verburg

Straatnamen in Bommel, Ressen en Haalderen

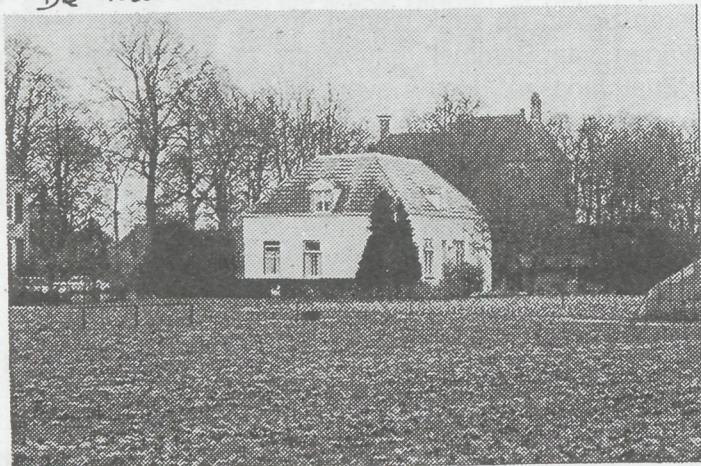
In deze rubriek behandelden we in eerdere nummers al namen die betrekking hadden op landbouwwerktuigen. Aan bod kwamen al de zeis, de zicht en de mathaak. Het rijtje met landbouwwerktuigen is echter nog niet af.

Van de beide straatnamen, de Ploeglaan en de Eglaan, is de landbouwkundige herkomst duidelijk. De ploeg en de eg zijn twee landbouwwerktuigen met een respectabele historie. In de afgelopen periode heeft Gerard Sommers zich hierin nader verdiept. Verderop in dit kringblad vindt u zijn bijdrage over de ploeg en de eg.

Eef Arns

Monumentje alstublieft...

De Krant 27-7-1994

*Pand gelegen aan de Kinkelenburglaan 4 te Bemmelen.
(foto gemeentearchief)*

Dit als voormalig koetshuis bekend staande pand is nabij de huizen "Kinkelenburg" en, vooral, "Brugdijk" gelegen, op een door geboomte omgeven hoek van een open landje, in het centrum van Bemmelen. Zeer waarschijnlijk bestond er een relatie met één van deze huizen. Het in de loop der tijd gewijzigde pand dateert minstens uit het begin van de 19e eeuw en is mogelijk ouder.

Opbouw

Het witgepleisterde pand op vierkante plattegrond heeft één verdieping met een hoog afgeplat schilddak (rode muldenpan). Eenvoudige mastgoot. Rondom geven muurankers de zolderbalkenlaag aan.

Gevels

In de voorgevel is het bedrijfsmatige verleden het meest zichtbaar gebleven, ondanks bijvoorbeeld gewijzigde raamindelingen en kleuren, door de aanwezigheid van stalraampjes in de zolder borstwering en ter weerszijden van de toegangsdeur, restant van de deel- of koetsdeuren.

De in de borstwering beginnende, centrisc geplaatste dakkapel onder

opgewipt dakvlak was waarschijnlijk een zolderluik.

In de linker zijgevel bevindt zich de excentrisch gelegen, teruggeplaatste voordeur, met erboven een op de borstwering geplaatste dakkapel en geflankeerd door twee vensters met gewijzigde raamindeling.

In de achtergevel onregelmatig geplaatste vensters met T-ramen en een centrisc gelegen dakkapel.

In de rechterzijgevel een toegangsdeur en enige kleinere vensters. In het linkergedeelte van deze gevel bevinden zich in vorm en plaats afwijkende muurankers.

"Uut de ouwe deus"

Vur deze keer he'k 'n knipsel gevonden wat nog ginins lang ien de ouwe deus het gelegen.

Op deze foto ziet 't er allemaol heel rustig uut. Mar ien nog gin drie jaor tied is er veul veranderd ien de omgeving van het koetshuus bij "Brugdiek".

We zien al 'n bietje gewend gerakt aon de grote kaole vlakke, dat 't "Kinkelplein" genuumd wurdt. Wel efkes wat anders dan 't land van Roelofs! De lôtste tied steet het huus ien de steigers en ien de belangstelling.

'De Krant' van 'n paor weken gelejen deed verslag van het politieke gekrakeel, dat was losgebarsten toen onze Bemmelse bestuurders hadden gezien wat er gaonde was mit 't ouwe huus.

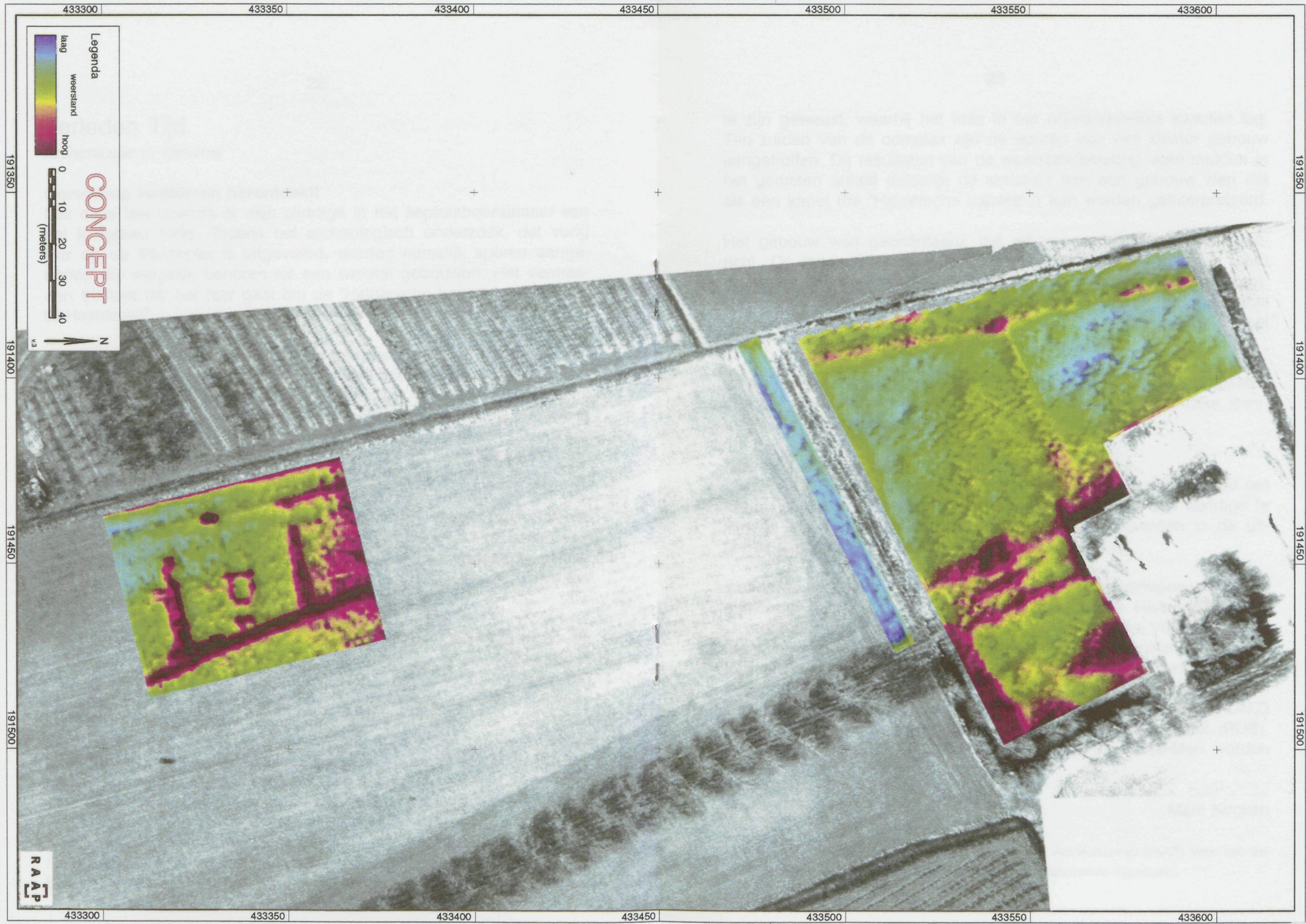
Ze waren d'r van geschrokken, zeie ze. De welstandsc commissie kreeg ok nog 'n veeg uut de pan, mar die adviseert alleen mar. Uut-eindelijk gif B&W toestemming. Nou brek mien de klomp, schien d'r een gezeid te hebben, toen hij de ravage zag. Hij pleit vur 'n groep mins en die zich bezig houdt mit cultuurbehoud.

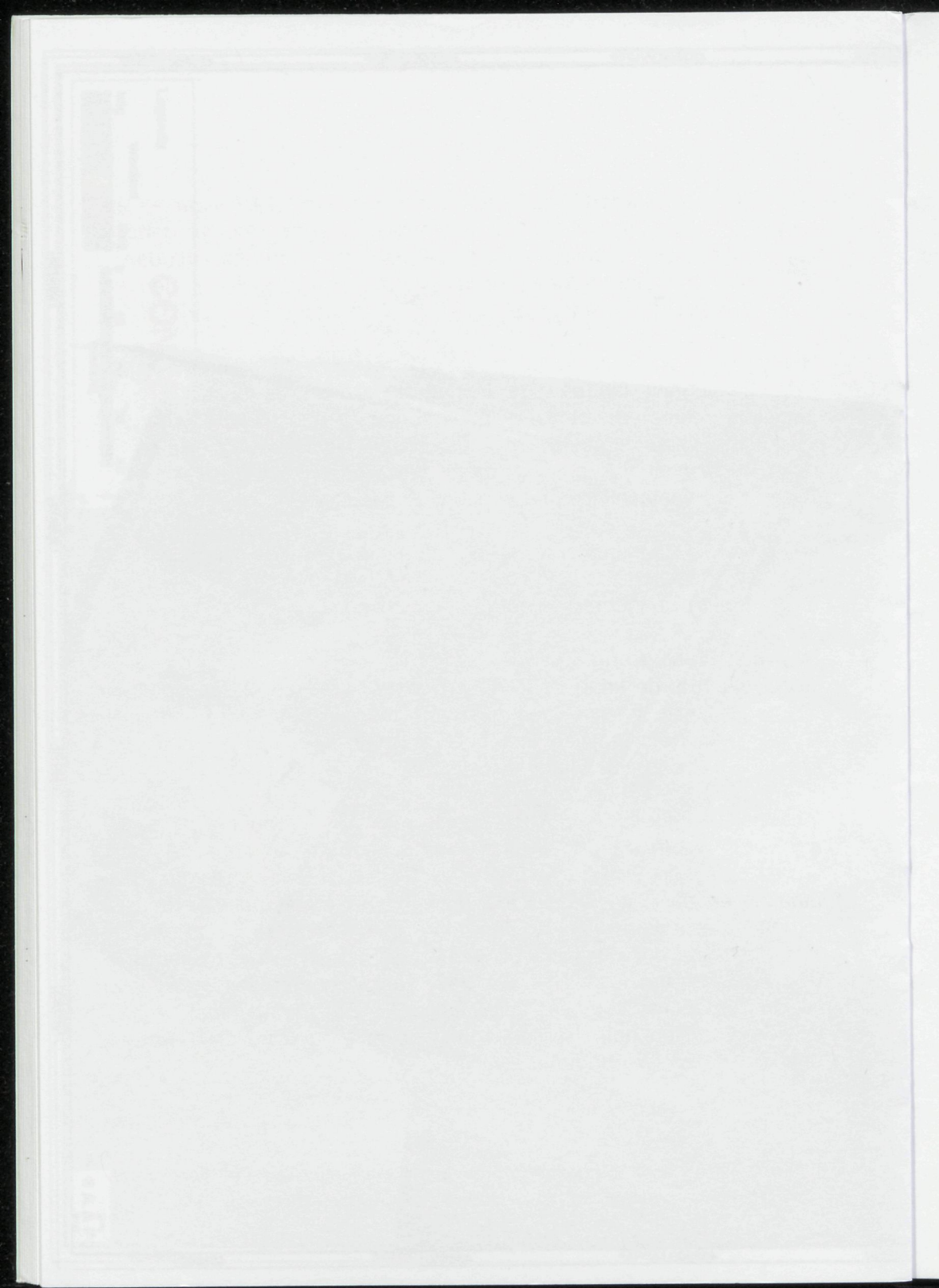
NOU BREK MIEN DE KLOMP!

't Is ok niet niks, wat d'r allemaol gebeurt daor aon 't koetshuus. Waor muur is, kum 'n raam en waor 'n raam of deur is kum wer muur. Da'j toch zoveul mag verbouwen aon 'n huurhuus!

Ik zal d'r mar op vertrouwen dat, as de tegenwoordige huurders 't koetshuus wer uut gaon, ze alles netjes ien de ouwe staat terug brengen.

Maria Janssen

te zijn geweest, waarbij het huis in het noordoostelijke kwartier lag. Ten zuiden van dit complex zijn de sporen van een kleiner gebouw aangetroffen. De resultaten van de weerstandsmeting laten midden in het gemeten areaal duidelijk de structuur van een gebouw zien dat als een kapel (de "Haldersche kapelle"?) kan worden geïnterpreteerd.

Het gebouw was georiënteerd, dat wil zeggen naar het oosten gericht. De ingang lag aan de (rechte) westzijde, de oostzijde werd afgesloten door een absis (een halfronde of veelhoekige uitbouw). De rechthoekige structuur, met een open westzijde, om de kapel heen bestaat uit met puin en zand opgevulde greppels. Het geheel betreft hier waarschijnlijk het voormalige kapelterrein.

In het volgende nummer van het kringblad zullen de eindresultaten van het archeologisch onderzoek op de Essenpas en andere Bemmelse locaties uitgebreider worden besproken.

Inspraak Waalsprong

Begin maart is de kring door de gemeente Nijmegen uitgenodigd om zitting te nemen in een overlegplatform met als doel een bijdrage te leveren aan het inpassen van cultuurhistorische waarden in de uitbreidingsplannen van Nijmegen 'Land over de Waal'.

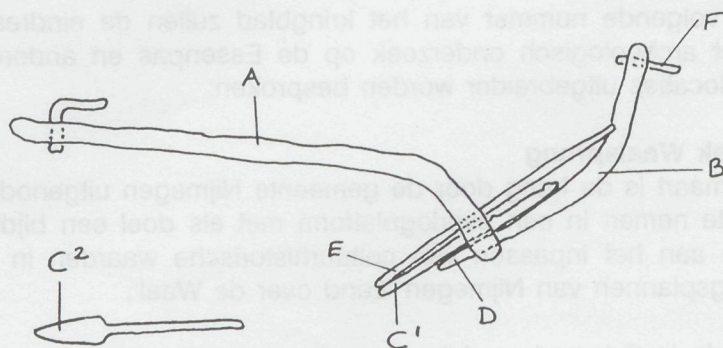
Inmiddels is tijdens twee bijeenkomsten, waarbij vertegenwoordigers aanwezig waren van de gemeente Nijmegen, de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk en Omstreken, de Historische Vereniging Marithaime en de Historische Kring Bemmelen, het Masterplan 'Park Oosterhout' besproken en van kritische kanttekeningen voorzien. De resultaten van deze sessies worden meegenomen in het overleg van de gemeente met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Daarnaast zullen ook de plannemakers met de voorstellen worden geconfronteerd. Wordt vervolgd...

Marc Kocken

1 Met dank aan drs. A. Haarhuis (Archeologisch Adviesbureau RAAP) voor het beschikbaar stellen van het beeldmateriaal met bijbehorende informatie.

Ploeg en eg

Ieder van ons heeft wel een bepaalde voorstelling van de ploeg en de eg. Toch kennen beide landbouwwerktuigen zoveel verschillende verschijningsvormen, dat eigenlijk niet van **de** ploeg en **de** eg kan worden gesproken. De verschillen hangen niet alleen samen met de ouderdom van het betreffende werktuig, maar ook met de streek waarin ze werden of worden gebruikt. Voor het gebruik op losse zandgronden konden lichtere werktuigen worden gebouwd, dan voor het gebruik op zware kleigronden. Zo kunnen deskundigen aan de vorm van de oude ploegen gemakkelijk de streek van herkomst afleiden.

Tekening van een eergetouw: A=trekboom, B=staart, C1=schaar (zij-aanzicht), C2=losse schaar, D=uiteinde staart, E=langwerpige pen waarmee de schaar door de trekboom heen op de staart werd geklemd, F=handvat of stuur voor de landbouwer.

Al omstreeks 1800 v.Chr. was een eenvoudig grondbewerkingswerktuig in gebruik, dat als voorloper van de ploeg kan worden aangemerkt: het eergetouw. Aan een eenvoudige trekboom was een door de landbouwer te sturen opstaande stuk bevestigd, aangeduid als staart. Via een klemconstructie kon in het uiteinde van de staart een pijlvormige schaar worden bevestigd. Het gehele werktuig, inclusief de schaar, was oorspronkelijk uit hout. In latere eeuwen werd het eergetouw van een ijzeren schaar voorzien. In de middeleeuwen is het eergetouw geleidelijk verdwenen. In sommige delen van ons land is nog eeuwenlang van *eren* gesproken als men *ploegen* bedoelde.

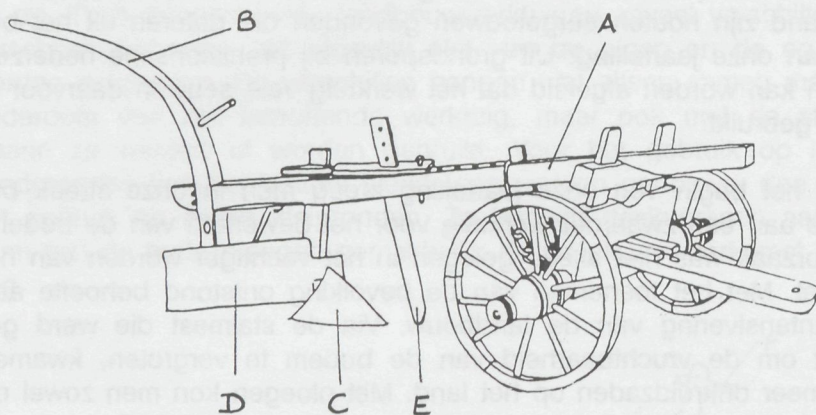
Met de pijlvormige schaar van het eergetouw was slechts een oppervlakkig bewerken van de bodem mogelijk: er werden geultjes van 15 tot 20 cm diepte mee gemaakt. In de klimatologische omstandigheden van de tijd waarin dit werktuig ontstond, was dat toereikend. In ons land zijn houten eergetouwen gevonden die dateren uit het begin van onze jaartelling. Uit grondsporen bij prehistorische nederzettingen kan worden afgeleid dat het werktuig vele eeuwen daarvóór al werd gebruikt.

Rond het begin van onze jaartelling kreeg men in onze streek behoefte aan een zwaarder werktuig voor het bewerken van de bodem. De oorzaak was niet alleen gelegen in het vochtiger worden van het klimaat. Met het toenemen van de bevolking ontstond behoefte aan een intensivering van de landbouw. Via de stalmest die werd gebruikt om de vruchtbaarheid van de bodem te vergroten, kwamen ook meer onkruidzaden op het land. Met ploegen kon men zowel de ontwatering verbeteren, als ook de mest in de bodem brengen en tevens de onkruidzaden op veilige diepte onder de oppervlakte brengen. Nog steeds zijn dit de belangrijkste redenen voor het ploegen. Uit bestudering van grondsporen is afgeleid dat het gebruik van ploegen in Nederland rond 200 jaar vóór onze jaartelling is begonnen. Duidelijk is dat eergetouw en ploeg gedurende vele eeuwen naast elkaar in gebruik zijn gebleven.

De eerste ploegen zagen er heel anders uit dan de ploegen zoals wij die tegenwoordig kennen. Zoals ook al in het voorgaande is aangegeven, hing de ontwikkeling van het werktuig sterk samen met de bodemgesteldheid in de streek van herkomst.

De belangrijkste onderdelen waarmee de ploeg zich onderscheidt van het eergetouw zijn de zogenaamde rister en de kouter. De rister is het blad, waarmee de aarde wordt "omgegooid". In het eerste begin was deze rister nog van gewoon vlak hout. Later ontwikkelden zich varianten van gebogen hout en met ijzer beplate risters. Nog weer later werden risters zelfs geheel van metaal vervaardigd. De kouter was een soort mes, waarmee voor de schaar uit, een snee in de bodem werd gemaakt. In de laatste eeuwen ontstonden ook kouters in de vorm van een draaiende schijf. Trekboom, staart en schaar

van het eergetouw zijn in de afgebeelde ploeg nog duidelijk te herkennen. De ploegschaar was niet meer van hout maar van ijzer.

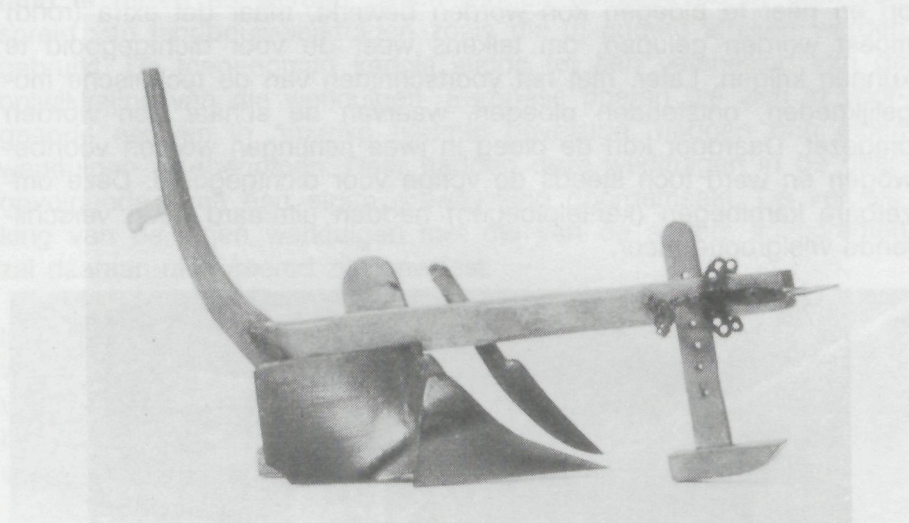
Tekening van een karploeg: A=ploegboom, B=staart, C=schaar, D=rister en E=kouter. De ploeg is bevestigd op een kar met een groot en een klein wiel.

Bij het voortbewegen van de ploeg sneed de kouter verticaal in een nog niet omgeploegd deel van de akker een reep grond af. Met de ploegschaar werd in het verlengde van de kouter de reep grond horizontaal van de ondergrond losgemaakt. Daarna volgde de rister, die de losgemaakte aarde omgooide en fijn maakte. Dit omgooien en tegelijkertijd verkrumelen van de grond deed het eergetouw nog niet.

De in eerste aanleg symmetrische schaar van de ploeg ontwikkelde zich langzamerhand tot een meer asymmetrisch model. De platte houten rister kreeg later een meer gebogen vorm. Nog weer later werd de ijzeren schaar aan de houten rister bevestigd. Vanaf de 18^e-eeuw komen ijzeren risters in gebruik. Pas aan het eind van de 19^e-eeuw zijn de houten risters geheel verdwenen.

In de grote verscheidenheid van ploegen zijn sinds ongeveer de 14^e-eeuw twee hoofdsoorten te onderscheiden. Dit zijn de karploegen en de voetploegen. Bij de karploegen werd de ploegboom door middel

van kettingen vastgemaakt aan een karconstructie, voorzien van twee wielen. Door de ploegboom naar voren of naar achteren te schuiven en door het verhogen of verlagen van de hoogte waarop de ploegboom op de "kar" werd bevestigd, kon de stand van de ploeg ten opzichte van de bodem worden gevarieerd. De "kar" werd getrokken door ossen of paarden.

Een voetploeg: de metalen schaar en rister zijn nog afzonderlijke onderdelen.

Bij voetploegen ontbrak de karconstructie en werd de ploeg rechtstreeks door het trekken van de ploegboom voortbewogen. Op de plaats waar bij de karploegen de ploegboom op de kar rustte, steunde de ploegboom bij de voetploeg op een blok hout (voet) dat was vastgemaakt aan een staander. Deze staander was zó in de ploegboom verwerkt, dat deze in hoogte verstelbaar was. Daarmee was ook bij deze ploeg de stand ten opzichte van de bodem te variëren. Het grootste voordeel van de voetploeg was de eenvoud ervan. Daardoor was deze ook veel goedkoper dan de karploeg. Bovendien kon er dichter mee langs slootkanten en dergelijke worden geploegd. Het voortbewegen van de ploegen vereiste veel trekkracht. Op zware grond waren in de 19e-eeuw ploegspannen van wel 6 of meer paarden nodig.

De eerste karploegen hadden één wiel met een kleine diameter en één wiel met een grote diameter. Het grote wiel liep door de zogenaamde voor, die bij de vorige gang was ontstaan. Het kleine wiel stond op het hogere, nog onbewerkte deel van het land. Door het verschil in afmeting van de beide wielen stond de ploeg recht. Een nadeel van de eerste ploegen was, dat het land niet door eenvoudig op en neer te ploegen kon worden bewerkt, maar dat extra (rond) moest worden gelopen, om telkens weer de voor dichtgegooid te kunnen krijgen. Later, met het voortschrijden van de technische mogelijkheden, ontstonden ploegen, waarvan de schaar kon worden omgezet. Daardoor kon de ploeg in twee richtingen worden voortbewogen en werd toch steeds de vorige voor dichtgegooid. Deze omzetbare karploegen (kantelploegen) hadden uiteraard geen verschillende wielgrootte meer.

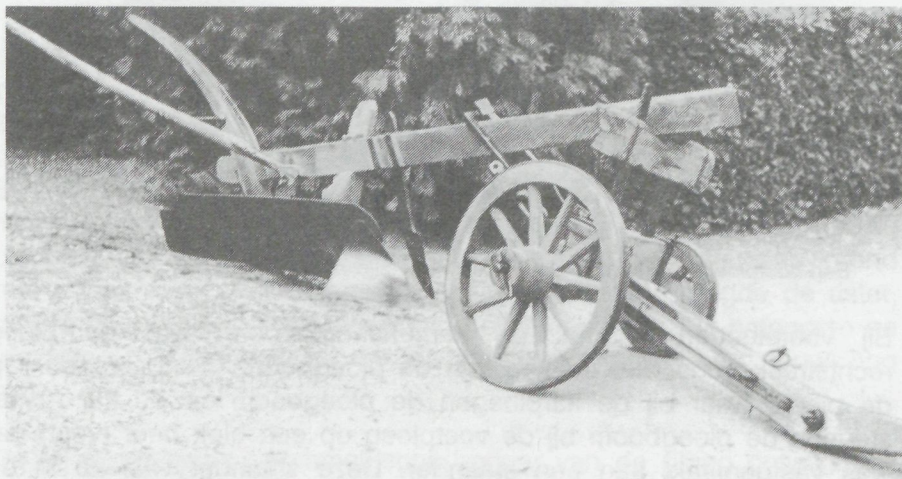

Foto van een Betuwse karploeg, met een ploegspade die als tweede staart diende.

Alle inheemse ploegen hadden één staart. Vanaf de tweede helft van de 19e-eeuw verschenen in Nederland ingevoerde ploegen met twee staarten. Wanneer we op afbeeldingen oude ploegen zien, lijkt het soms of ze twee staarten hebben. Vaak gaat het dan om ploegen waarbij een zogenaamde ploegspade zodanig aan de constructie is bevestigd, dat deze inderdaad als tweede staart bij het sturen en in evenwicht houden van de ploeg kan functioneren. De belangrijkste

functie van deze ploegspade was echter het verwijderen van klei, mest en stro van de kouter, schaar en de rister. De ploegspade werd hierbij als een klein schopje gebruikt. In Gelderland werd de ploegspade vaak steuker of stoker genoemd.

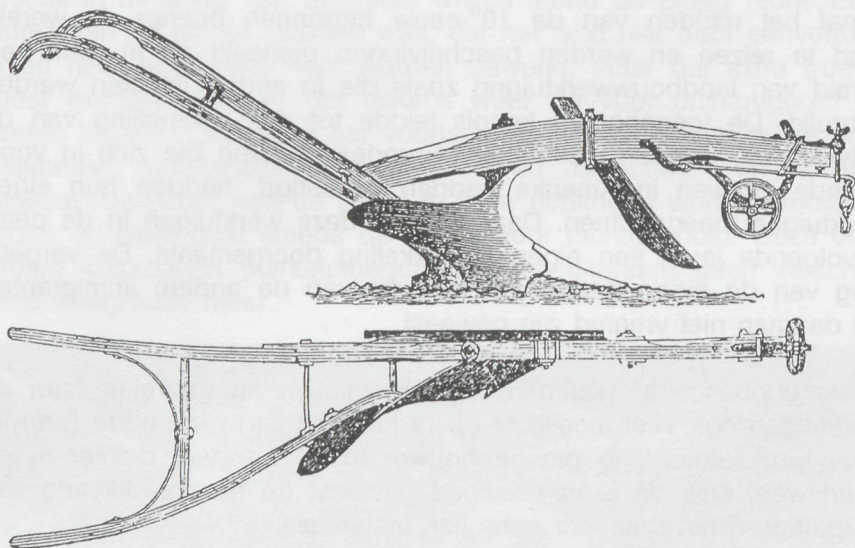
Vanaf het midden van de 18^e-eeuw begonnen boeren de wereld rond te reizen en werden beschrijvingen gemaakt en in druk verspreid van landbouwwerktuigen zoals die in andere streken werden gebruikt. De toegenomen kennis leidde tot een versnelling van de ontwikkeling van die werktuigen. Europese boeren die zich in voorgaande eeuwen in Amerika hadden gevestigd, hadden hun eigen werktuigen meegenomen. Daar hadden deze werktuigen in de daaropvolgende jaren een eigen ontwikkeling doorgemaakt. De vergelijking van de eigen werktuigen met die van de andere immigranten zal daaraan niet vreemd zijn geweest.

In de dunbevolkte gebieden van Amerika waren gebreken aan de werktuigen ook veel moeilijker op te lossen dan in het oude Europa, waar een vakkundige ploegenbouwer toch vaak wat dichterbij was. Ook dit is van invloed geweest op de ontwikkeling van de ploeg en het daarvoor gebruikte materiaal.

Zowel in Europa als in de Verenigde Staten ontstonden in het midden van de 19^e-eeuw eerst ambachtelijke en later ook meer industrieel geaarde bedrijven die zich met het seriegewijze vervaardigen van de meest effectieve werktuigen gingen bezighouden. Op deze wijze geproduceerde ploegen werden over de grenzen van landen en zelfs werelddelen verhandeld en getransporteerd. De relatie die tot dan toe had bestaan tussen de streek waarin een ploeg werd vervaardigd en de streek waarin deze werd gebruikt, kwam daarmee tot een einde. De specifieke streekgebonden kenmerken verdwenen hierdoor ook.

Rond 1850 werd uit de Verenigde Staten de zogenaamde arendploeg ingevoerd. Deze ploeg had een geïntegreerde metalen schaar en rister die sterk lijkt op de ploegschaar zoals wij die tegenwoordig kennen. Met het verder voortschrijden van de mechanisatie en motorisatie van de landbouw kon naderhand veel meer trekkracht worden

gerealiseerd. Daardoor was het mogelijk om meerdere en grotere ploegbladen tegelijkertijd voort te bewegen. Deze ontwikkeling betekende het snelle einde van de tot dan toe vertrouwde inheemse ploeg.

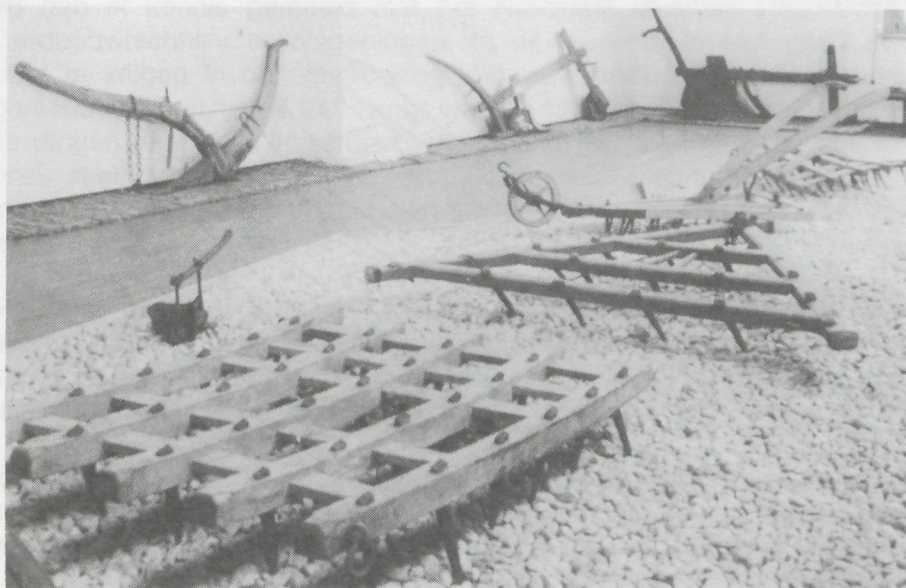

Zij- en bovenaanzicht van de arendploeg: schaar en rister zijn geïntegreerd. Dat deel van deze ploeg komt qua vorm al sterk overeen met de hedendaagse ploegbladen.

Van de eg bestaan bijna evenveel verschillende verschijningsvormen als van de ploeg. Ook dit hangt in belangrijke mate samen met de verschillen in bodemgesteldheid in de gebieden van herkomst. Vondsten wijzen op het gebruik van eggen in onze streek vanaf het begin van onze jaartelling. Vanaf het midden van de 16^e-eeuw worden eggen gebruikt met ijzeren tanden. Eggen met houten tanden blijven nog in gebruik tot in de 20^e-eeuw. Aan houten tanden bleef minder grond kleven als de bodem vochtig was.

Er zitten grote verschillen in vorm en zwaarte van het geraamte van eggen. De eggen in kleigebieden waren veel zwaarder van gewicht en bouw, dan die, die bestemd waren voor gebruik op lichte zand-

gronden. Naast eggen in de vorm van een rechthoek kwamen eggen voor in de vorm van een parallellogram en van een driehoek. Ook het aantal balken en tanden varieerde.

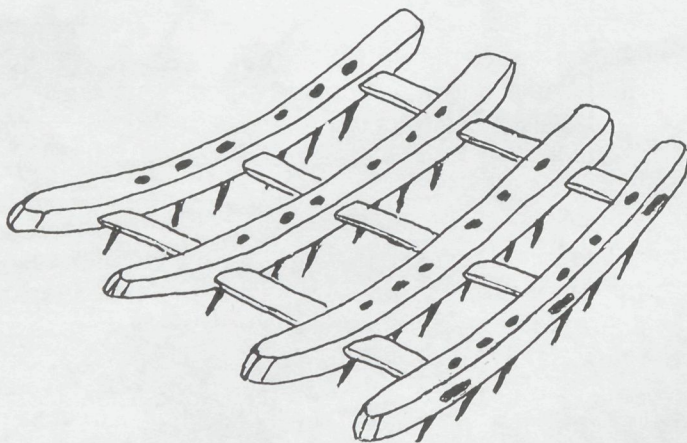

Op de voorgrond de Zeeuwse vijfbalke eg, daarachter de driehoekige Limburgse eg.

Op de volgende pagina is een tekening opgenomen van een eg, die als Betuwse eg wordt aangeduid. De vier balken van deze eg zijn gebogen, de drie dwarsbalken zijn over de eg verdeeld en per balk komen zes ijzeren tanden voor die met de punt licht naar voren steken. Vanuit een hoek van de eg werd deze vastgemaakt aan het span paarden. Daardoor werd de eg min of meer schuin (aan een punt) voortgetrokken. Dit en het gebogen verloop van de balken moet de gewenste bewerking over de volle breedte van de eg hebben gegeven. De tanden konden daardoor immers niet in elkaars verlengde door hetzelfde spoor trekken en materiaal kon zich minder gemakkelijk achter de tanden ophopen.

De eg werd (en wordt nog steeds) gebruikt voor het verder verkruielen van de kluiten na het ploegen of het losmaken van de grond en het onderbrengen van zaaizaad. Soms werd de eg met een stuk

hout of steen verzaagd om de tanden dieper in de grond te laten dringen. Afhankelijk van de grootte van de eg en de zwaarte van de grond waren voor het trekken van een eg 1 tot 4 paarden nodig.

Tekening van de Betuwse eg: 4 sterk gebogen balken, 3 dwarsbalken en 24 tanden.

De mechanisatie van de landbouw en de meer industriële productiemethoden hebben uiteraard hun doorwerking gehad op de vorm en het materiaal van de eg. Daarmee is ook bij dit landbouwwerktuig het vroegere streekgebonden uiterlijk verdwenen.

Gerard Sommers

Literatuurverwijzing:

Bij het schrijven van dit artikel heb ik onder meer gebruik gemaakt van beide hierna genoemde publicaties, waaruit ook diverse afbeeldingen zijn overgenomen.

- *Honderd jaar landbouwmechanisatie in Nederland*, door Dr. J.M.G. van der Poel, Vereniging voor Landbouwgeschiedenis, Wageningen, 1983;
- *Oude Nederlandse ploegen*, door J.M.G. van der Poel, Rijksmuseum voor Volkskunde "Het Openluchtmuseum", Arnhem, 1967.

Historische landbouwtechniek

In het kader van het artikel over de ontwikkeling van de ploeg en de eg heb ik kennis gemaakt met het Nationaal Museum Historische Landbouwtechniek te Wageningen. In dit museum is een goed inzicht te krijgen in de ontwikkeling van vele landbouwwerktuigen en gereedschappen vanaf het begin van de 19^e-eeuw. Je komt er talloze dingen tegen die nog maar enkele tientallen jaren geleden ook in onze streek dagelijks werden gebruikt en waarvan veel je heel vertrouwd voorkomt. Dat maakt een bezoek aan dit museum ook zo leuk.

Naast een uitgebreide collectie landbouwwerktuigen is er ook een aparte zolder ingericht met zuivelwerktuigen. Voorts bezit het museum een unieke collectie modellen van landbouwwerktuigen (de miniaturen van Baron van Brakell van den Eng uit 1847).

Een bezoek aan het museum kan ik iedereen uit onze, van oorsprong toch ook sterk op de landbouw gerichte, streek van harte aanbevelen.

Het museum is gelegen aan de Droevendaalsesteeg 50, een zijweg van de Mansholtlaan, de belangrijkste doorgaande weg van Wageningen, via Bennekom, naar Ede. Komend uit de richting Wageningen ligt het vóór het dorp Bennekom, aan de rechterkant van de weg. De afslag is aangegeven met Centrum Landbouwtechniek.

De openingstijden zijn van maandag tot en met vrijdag van 9.00-12.00 en 13.00-16.00 uur, behalve op christelijke en nationale feestdagen. De toegangsprijs bedraagt voor volwassenen f 5,- en voor kinderen tot 13 jaar f 2,50. De museumjaarkaart is hier niet geldig. Het documentatiecentrum is gratis toegankelijk, maar alleen na afspraak.

Gerard Sommers

Geschiedenis in tabak

Op 11 maart werd een thema-avond gehouden over de tabaksteelt in Nederland. In een zaal van "De Kinkel" waren veel in tabak geïnteresseerde toehoorders onder een rookverbod bijeen. Gerard Sommers leidde de spreker in bij afwezigheid van de voorzitter. Hij memoreerde, dat hij in contact gekomen was met de heer Roessingh naar aanleiding van een artikel in het blad van het Gelders Oudheidkundig Contact van jaren geleden over aardappelteelt. Daarin meldde de heer Roessingh, dat de vroegste vermelding van de aardappelteelt in Gelderland die uit 1699 uit Bemmelen was. Bij het totstandkomen van een artikel hierover voor het kringblad van mei 1996 bleek dat de heer Roessingh ook erg veel wist over de tabaksteelt in Nederland. De heer Roessingh was voor zijn pensionering als wetenschappelijk hoofdmedewerker verbonden aan de Afdeling Agrarische Geschiedenis van de Landbouwuniversiteit van Wageningen. Van zijn hand zijn vele publicaties over diverse aspecten van de landbouwgeschiedenis.

Ook de heer Stuart, lid van onze vereniging, is bij ons niet onbekend. Regelmatig schreef hij in ons blad en bij onderzoeken, die hij deed over zijn familie, is hij ook veel tegengekomen over de tabaksteelt in Bemmelen en omgeving. De heer Stuart fungeerde naast de heer Roessingh als inleider op deze thema-avond.

Hoewel in Bemmelen weinig meer terug te vinden is van de tabaksteelt dan enkele schuren, waaronder het gemeentelijke gebouw "De Tabaksschuur", werd er in deze streek vroeger veel tabak verbouwd. Momenteel wordt de tabaksplant nog wel als siergewas aangetroffen, maar vroeger was er goed aan te verdienen.

Voor de ontdekking van Amerika was de tabak in Europa onbekend. Portugezen en later Spanjaarden koloniseerden verschillende gebieden van Amerika en kwamen daar Indianen tegen, die de gedroogde bladeren van de tabaksplant in een pijp of soms in een opgerold palmblad rookten. Uiteraard wilden de Portugezen dat ook eens proberen en een met de Portugese kolonisationschepen meegevaren monnik schreef er een boek over.

Links de tabaksschuur bij boerderij de "Vossenhof" aan het Vossenhol. De foto leenden wij van onze leden de heer en mevrouw Jansen, die in de "Vossenhof" wonen.

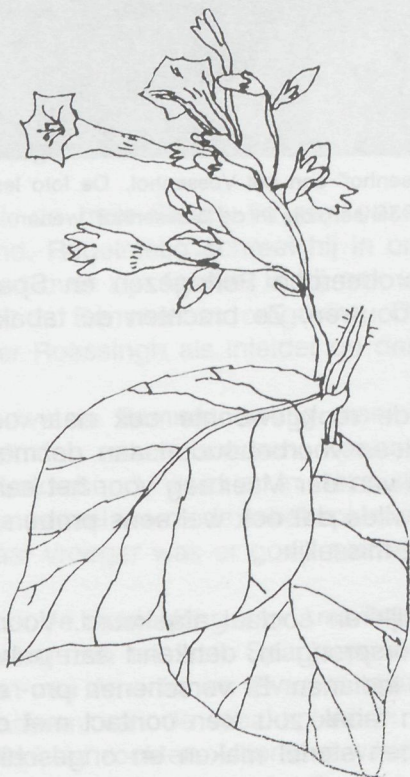
Eenmaal gewend aan de smaak probeerden Portugezen en Spanjaarden het genotmiddel zelf te verbouwen. Ze brachten de tabaksteelt onder meer naar Afrika en Azië.

Rond 1570 kwam, via zeelieden, de rookgewoonte ook naar ons land. Uiteraard was dit voorlopig alleen voorbehouden aan de meer welgestelden. De Delftse arts Willem van der Meer zag voor het eerst enkele medestudenten roken en hij wilde dat ook wel eens proberen. Dat viel niet mee en hij werd prompt misselijk....

Voorlopig werd roken maatschappelijk en sociaal afgekeurd. Vooral de kerken zagen er een duivelse oorsprong in, denkend aan onbegrepen rituele dansen van heidense Indianen. Er verschenen pro- en contrageschriften. Onder invloed van tabak zou men contact met de duivel hebben. Tabak zou de mannen steriel maken en ongeschikt als militair.

In sommige landen werd hard opgetreden tegen rokers. De strenge straffen liepen uiteen van boetes tot zware lichamelijke tuchting. Zoals gewoonlijk hadden die strakke verboden weinig effect. In Nederland was men veel toleranter. Eind 1600 was het roken bij ons maatschappelijk reeds volledig aanvaard, terwijl het toen in Frankrijk nog steeds als onbetamelijk werd beschouwd.

Daar kwam nog bij, dat men het roken zag als een goed tegenwicht tegen het overmatig drinken van brandewijn. Dat dat laatste daardoor verminderde, was voor het Rijk minder prettig door accijnsverlies. Daarom werd er ook al snel belasting geheven op de tabak.

Tabaksplant.

In ons land werd de eerste tabak geïmporteerd uit West-Indië en Brazilië. Dat was erg duur. Vooral tabakshandelaren stimuleerden het verbouwen van tabak in Nederland. De eerste tabak werd verbouwd in Zeeland, maar in 1614 begonnen Amersfoortse boeren tabak te verbouwen in samenwerking met Amsterdamse handelaren. Van daaruit verspreidde de tabaksteelt zich over de provincies Utrecht en Gelderland.

De oudste vermelding van tabaksteelt in Bemmelen dateert van 1676. Sommige deskundigen denken aan een vroeger tijdstip: rond 1650. Aanvankelijk waren het de grotere boeren, die een stuk land inrichtten voor tabaksteelt, maar toen na 1650 de graanprijzen daalden, werd het verbouwen van tabak een lucratieve bezigheid. Er werd soms zelfs land gepacht ter wille van de tabaksteelt.

Tabak hoort eigenlijk in de warme zuidelijke streken thuis. Ons klimaat is daarvoor te koud. Maar de boeren bedachten verschillende slimme verbeteringen in de teelt. Zo werd het zaad gezaaid in houten broeibakken, die met geolied papier afgedekt werden. Glas liet teveel zonlicht door, waardoor de bladeren van de jonge plantjes verbrandden. Zo konden de planten vroeger uitgeplant worden en daardoor van een langere zomer gebruik maken. Als bescherming tegen de wind werd het tabaksland in vakken verdeeld, die werden afgescheiden met heggen, vaak bestaande uit stokbonen. Naast windbescherming zorgden die bonenhagen er voor, dat daartussen een warme, vochtige lucht bleef hangen.

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw begon men speciale droogschuren te bouwen. Meestal waren die van hout. Over de gehele lengte van de schuur konden planken in de zijwanden worden weggekapt om te zorgen voor goede doortochting. In de kap werd een rekwerk gemaakt (hanken), waarop later de spijlen met te drogen bladeren konden worden gelegd.

Amersfoortse tabaksschuren waren hoger gebouwd. Dit in verband met het goed opvangen van de wind, die over de Zuiderzee kwam aanwaaien. De Amersfoortse tabaksplanten werden laag gehouden door ze te toppen. Door zware bemesting met schapenmest kregen de planten dikke brede bladeren, die vooral geschikt waren voor het maken van snuiftabak.

Na 1650 kwamen de prijsverhoudingen gunstig te liggen voor de teelt van inlandse tabak. Er was veel lichte arbeid te verrichten en kinderen van de boer konden meehelpen, wat goedkope arbeid opleverde en dus goede verdienste. Rond 1700 was de productie van inlandse tabak ($\pm$ 18 miljoen pond) het dubbele van de ingevoerde tabak uit warme streken.

Geïmporteerde zowel als inlandse tabak werd verwerkt tot "gesponnen" (in elkaar gedraaide) stukken. De bladeren werden dakpansgewijs op elkaar gelegd en dan in elkaar gedraaid tot een lange streng. Die werd later opgerold en in elkaar geperst en soms geraspt voor de snuiftabak (rapé).

De wereldmarkt voor tabak had haar centrum in Amsterdam, zowel voor wat betreft de koloniale als de inlandse tabak. Men begon de koloniale en de inlandse tabak te mengen en die werd dan verkocht als "Spaanse" tabak. Veel werd geëxporteerd naar de Oostzeelanden, waar de Engelsen steen en been klaagden over de concurrentie van die goedkope "slechte" tabak ten opzichte van de door hen verkochte dure Virginia-tabak. Uiteindelijk werden de Engelsen volledig weggeconcentreerd uit de Oostzeestaten.

Langzamerhand werd de toch wat minder van kwaliteit zijnde tabak wat minder verkocht en gingen de Oostzeelanden over tot het zelf verbouwen van tabak, waardoor de vraag minder werd. Ondertussen was de aardappelteelt opgekomen en de verbouw van dat nieuwe, goedkope voedsel bood andere mogelijkheden voor de kleinere boerenbedrijven. Zodoende liep de tabaksteelt terug. Nu en dan zie je nog wel een kleine opleving, op momenten, dat de aanvoer van buitenlandse soorten stagneerde - bijvoorbeeld door de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, e.d. - maar het werd niet meer zoveel als direct na 1700.

Rond 1780 werd er ook veel tabak verbouwd in Nederlands-Oostindië. Daarna nam de inlandse tabaksteelt snel af.

Omdat in de Betuwe wat zuiniger bemest werd en vrijwel uitsluitend rundermest werd gebruikt, was de Betuwse tabak van een zo goede kwaliteit, dat die tot ver over onze grenzen beroemd was. In de Franse tijd hing de welvaart van de kleine man, volgens de Franse Maire (burgemeester) van Bemmelen af van de tabaksteelt. Bemmelen had toen 180 huizen. In 113 daarvan woonden tabakstelers.

Pruimtabak werd voornamelijk gebruikt op plaatsen waar het vuurgevaarlijk was en dus roken verboden was. Zelfs van de Zuidafrikaanse president Paul Krüger was bekend, dat hij pruimde en de kolenbak gebruikte als "kwispedoor" (spuugbak).

Het verhaal, dat de heer Adri Stuart ons vertelde, ontsproot aan diverse onderzoeken, die hij heeft gedaan. Je kunt gaan zoeken in literatuur, musea en archieven.

In de literatuur vind je o.a. een tweetal boeken. Het ene "Inlandse Tabak", is van de hand van de heer Roessingh. Het andere "De Geschiedenis van een polderland", is geschreven door de heer Mentink.

Wie de tabakscultuur in musea wil bekijken kan terecht bij het Tropenmuseum in Amsterdam. In 1992 werd daar een tentoonstelling gehouden over 500 jaar tabakscultuur, die vooral gericht was op de Sumatra-tabak. Verder kan men terecht in het Amerongs Historisch Museum, waar een permanente tentoonstelling gehouden wordt over inlandse tabak.

Archieven geven ook veel informatie, zoals het Rijksarchief in Arnhem. In de burgerlijke stand kom je veel vermeldingen tegen van mensen, die als beroep opgeven: "Tabaksplanter". Bij trouwen moest iemand eens een overlijdensacte van zijn vader overleggen. Deze was er niet, want hij was in Frankrijk overleden en de overlijdensacte was zoekgeraakt. Nu moesten er zeven getuigen opdraven. Van die zeven waren er zes met het beroep van tabaksplanter....

In de archieven kom je in Bemmelse kleine stukjes tabaksland tegen van 1,5 morgen, 1 morgen, 6 morgen (1 morgen was ongeveer 0,875 hectare - 600 roeden).

In de archieven van het Polderdistrict vinden we als oudste vermelding over tabak de verkoop van in Bemmelse geteelde tabak door Jan Beumer, Jan Vermaes, Lambert Hendricx en Dereck Everts (1676). In 1726 komen we een Caspar Losecoot uit Bemmelse tegen, die benoemd is tot pakker van tabak.

Iedereen, die tabak verbouwde, moest voor verkoop die tabak laten wegen en hij moest voor dat wegen betalen. De waagmeester leefde daarvan. Zo komen we in 1722 tegen de heren Johan van Meurs en Saris van Eck, benoemd als "waagmeester van tabak". In 1726 werd Henderick van Meurs in die functie benoemd.

De waagmeesters pachtten de waag en moesten daarvoor dus weer betalen. Soms hadden ze problemen om aan die verplichtingen te voldoen en zo vinden we in 1789 een verzoek van de pachters om

uitstel van de betaling van de pachtsom. Er was in dat jaar nog geen tabak verkocht... Waar de tabakswaag in Bemmeler gestaan heeft, is niet bekend.

In 1808 was er een enorme schade als gevolg van hagelslag in de tabak. "Op 7 augustus 1808" was er "een schromelijk onweder en een schrikkelijken hagelslag met inorme schaden aen den tabak". Er werden lijsten aangelegd van mensen, die grote schade hadden en waarvan sommigen door het slechte weer bedreigd werden met onmiddellijke armoede (zie het artikel hierover van Adriaan Stuart elders in dit kringblad). Uit 1949 leert ons een lijst van tabakstelers, hoeveel mensen er toen nog in die tak van landbouw werkzaam waren.

In Bemmeler:

Antoon (Teue) Bouwman	- 't Hoog;
Frits Bouwman	- Strijdhagen 22;
Jacobus Th. Bouwmans	- A252 (Oostervelden);
H. Broekman	- Plak 378;
Jac (Jaap) Heymen	- A298;
Wim Th. Houterman	- Groenestraat 40;
Wilhelmus J.Th. Jansen	- Vossenhof 326;
Antonius W. Knipping	- Plak 345;
Theodorus Knipping	- Dorpsstraat 227;
Bernardus A. Polman	- Plak 363;
Jan W. Polman	- Plak 351;
Herman J. Roelofs	- Bergerden 409.

In Haalderen:

Antonius J. Kloppenburg	- Dorpsstraat 74;
Bernardus Peters	- B208.

Momenteel wordt er geen tabak meer geteeld in ons gebied. Er staan nog enkele schuren in het dorp die vroeger als tabaksschuur hebben gediend, zoals bij "De Vossenhof" aan het Vossenhof. Verder is het enige wat ons nog rest van deze eens zo bloeiende tak van landbouw "De Tabaksschuur" bij het gemeentehuis en de herinnering aan een zeer geslaagde thema-avond.

Joop Verburg

De ledenenquête

In december 1996 heeft u allemaal een enquête ontvangen waarin wij u om uw mening vroegen over uw interesse in historie, monumenten en erfgoed in het algemeen en uw lidmaatschap van de kring in het bijzonder.

In totaal zijn 140 enquêtes uitgezet en hebben wij 39 stuks retour ontvangen, een respons van 28%. Een uitkomst die naar onze mening wel wat hoger had mogen uitvallen. Ter vergelijking: de enquête in 1991 leverde 26 reacties op, op een totaal aantal uitgezette vragenlijsten van 100 (26%).

Twee keer zoveel vrouwen als mannen hebben de enquête ingevuld met een gemiddelde leeftijd van 56 jaar. Over de gehele linie scoort de algemene interesse in het erfgoed hoog. Dit uit zich in het lidmaatschap van een historische vereniging (92%) en het bezoeken van monumenten en historische stadjes (84%). Ook het bezoeken van (cultuurhistorische/archeologische) musea is voor veel leden een plezierige gebeurtenis (63%), terwijl de deelname aan excursies en lezingen wat minder in trek is (34%).

Over de kring is in het algemeen heel positief gereageerd, waarbij het "beeld" dat de leden daarvan hebben vooral die van informatie-verstrekker is (53%). Daarnaast deelt een aantal leden de kring ook een signalerende en beschermende rol toe (29%).

Inmiddels heeft de verwerking van de enquêtes plaatsgevonden en beraadt het bestuur zich over de resultaten; dit zal nog enige tijd vergen. Wij willen uw ideeën en wensen voor aanpassing en uitbreiding van activiteiten en diensten zorgvuldig afwegen tegenover de ontwikkelingen die in de komende jaren op ons afkomen. Zo gauw alles is uitgekristalliseerd, brengen wij u op de hoogte.

Het bestuur

Informatie over archieven

Uit nummer 1997-2 van Gelders Erfgoed, het tweemaandelijks cultuurhistorisch tijdschrift van de Stichting Gelders Oudheidkundig Contact, is onderstaand artikel overgenomen.

Een nieuwe archiefwet

Op 1 januari 1996 is de archiefwet 1995 in werking getreden. Een belangrijke verandering voor archiefbezoekers is de verkorting van de overbrengingstermijn en daardoor van de termijn waarna archieven openbaar worden (onder 'overbrenging' wordt de verhuizing naar de archiefbewaarplaats verstaan). Was dit vroeger 50 jaar, nu is het 20 jaar geworden, met een marge van 10 jaar.

Nederland sluit daarmee aan bij de termijnen die reeds in de meeste landen van de Europese Unie gelden. Overheden mogen die overbrenging alleen uitstellen met machtiging van Gedeputeerde staten. In principe kan iedere archiefbezoeker nu aanspraak maken op raadpleging tot en met 1966; het ontbreken van de overbrenging is geen geldig excuus. Evenmin mogen overheden zomaar de openbaarheid van bestanden beperken; dit kan slechts om een beperkt aantal redenen gebeuren, waarbij het belang van de openbaarheid voorop staat. Overigens bestaat er krachtens de Wet Openbaarheid van Bestuur ook een informatierecht uit niet-openbare archieven.

Voortaan is het mogelijk 'papieren' archieven door andere informatiedragers te vervangen, eveneens na machtiging van Gedeputeerde Staten. In de afzienbare toekomst zal de raadpleging van informatie in archieven dan ook steeds meer via CD-Roms e.d. geschieden.

Openstelling Rijksarchief in Gelderland

In het hierboven aangehaalde tijdschrift lezen we ook dat het voornemen bestaat de zaterdagse openstelling van de studiezaal van het Rijksarchief in Gelderland (aan de Markt te Arnhem) uit te breiden van alleen de ochtend naar de gehele zaterdag.

Agenda

Provinciaal Museum G.M. Kam, Museum Kamstraat 45, Nijmegen (telefoon 024-3220619). Geopend dinsdag t/m vrijdag 10-17 uur, zaterdag/zondag en feestdagen van 13-17 uur. [MJK]

Een blijvend monument: vijf-en-zeventig jaar Museum Kam, 1922-1997.

In 1997 bestaat Museum Kam 75 jaar. Deze mijlpaal wordt gevierd met een tentoonstelling, die tevens de laatste zal zijn in het huidige gebouw aan de Museum Kamstraat. Centraal in de tentoonstelling staan de stichter, Gerard Kam (1836-1922), het museumgebouw, de groei van de collecties en de manier waarop deze door de jaren heen zijn tentoongesteld. Te bezoeken van **18 mei t/m 21 september 1997**. In de laatste maanden van het jaar zal het museum sluiten in verband met het verpakken van de voorwerpen voor de verhuizing naar het nieuwe Museum Het Valkhof. Bij de tentoonstelling verschijnt een nieuw dubbeldik deel (VII) in de reeks *Museumstukken: Een prachtvol exemplaar: vijf-en-zeventig jaar Museum G.M. Kam, 1922-1997*.

Museum Kasteel Wijchen, Kasteellaan 9, Wijchen (telefoon 024-6424744). Geopend vrijdag 10-16 uur, zaterdag/zondag 13-16. [MJK]

De vaste opstelling, die onlangs is vernieuwd, toont u de historie van Wijchen en omgeving aan de hand van archeologische vondsten. Het 'verhaal' laat zich lezen aan de hand van thematisch en chronologisch geordende onderwerpen: van de Midden-Steentijd tot de late middeleeuwen, van mens, kleding, sieraden en grafgebruik tot wonen en het dagelijks leven. Daarnaast zijn er wisseltentoonstellingen hedendaagse kunst. Tot en met 31 augustus 1997 is er een tijdelijke expositie ingericht, getiteld **Archeologie in de modder. Vondsten van het Blankenburg-terrein**, over de resultaten van archeologisch onderzoek in Beuningen, uitgevoerd door leden van de Archeologische Werkgemeenschap Nijmegen.

Boeken

Graven met beleid: gemeentelijk archeologisch onderzoek in Nijmegen 1989-1995, door H. van Enckevoort en J. Thijssen, Abcoude-Nijmegen 1996 (ISBN 90 6825 180 5) prijs f 34,90.

Het rijk geïllustreerde boek biedt een overzicht van het archeologisch onderzoek van de gemeente Nijmegen en de resultaten die daarmee zijn behaald in de periode 1989-1995. Voor het eerst wordt er een overzicht gegeven van prehistorisch Nijmegen, is er ruim aandacht voor de Romeinse stad -Ulpia Noviomagus- en staat voor de vroege middeleeuwen de bewoning op het Valkhof centraal. Ook de late middeleeuwen en de geschiedenis van het 19^e-eeuwse Nijmegen komen aan bod.

1000 jaar kastelen in Nederland: functie en vorm door de eeuwen heen, door H. Janssen/J. Kylstra-Wielinga/B. Olde Meierink (red.), Utrecht 1996 (ISBN 90 5345 083 1) prijs f 49,95.

Deze publicatie verschijnt ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van de Nederlandse Kastelenstichting (NKS). Het prachtig uitgevoerde boek gaat aan de hand van recent onderzoek in op de verschillende functies die het kasteel en zijn opvolgers, het landhuis, vanaf de vroege middeleeuwen hebben vervuld.

Archeologisch erfgoed goed beheerd: behoud, inrichting en beheer in het landelijk gebied, door K. Anema, Den Haag 1997 (ISBN 90 1208 318 4), prijs f 39,50 (CRM-reeks deel 9).

Het Nederlandse landschap is rijk aan archeologische monumenten die voor een deel verborgen zijn in de bodem. Het boek biedt een aantal ideeën aan iedereen die betrokken is bij de inrichting en het beheer van het landelijk gebied, om actief met archeologische waarden om te gaan. Aan de hand van vijftien voorbeeldprojecten komen tal van mogelijkheden en beperkingen aan bod. Een bron van inspiratie voor archeologen, landinrichters en beheerders, die zullen merken dat hun werk heel goed hand in hand kan gaan.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen. Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

Coöperatieve Rabobank "Over-Betuwe" B.A. kantoren te Angeren, Bemmelen, Elst, Haalderen en Valburg

Historische Kring Bemmell

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bemmell.

Internet: [HTTP://www.tref.nl/Over-Betuwe/cultuur/hk_bemmel](http://www.tref.nl/Over-Betuwe/cultuur/hk_bemmel)

Bankrekening: Rabobank Bemmell 10.57.26.443
(giro van de bank 889425)

Samenstelling bestuur:

Drs. M.H.J.M. Kocken
(voorzitter/archeologie)

J. Verburg
(secretaris)

G.J. Sommers
(penningmeester)

E.W. Arns
(bestuurslid)

M.J.P. Janssen-v.Gelder
(documentatie)

Loostraat 11,
6681 AH Bemmell.

Teselaar 61,
6681 BE Bemmell.

De Houtakker 1,
6681 CW Bemmell.

Meerweg 1,
6681 BC Bemmell.

Dorpsstraat 8,
6681 BN Bemmell.

Tel:

0481 461739

461603

464933

461772

464349

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Eef Arns, Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bemmell:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 20,= per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen f 10,=.